

Pázmány csak a hatszázhuszonnyolcadik oldalon⁴² említi Vives nevét, amikor az ázsiai követek példáját említi: „...senki nem tánczol, ha nem vagy részeg vagy bolond. Azért okosan cselekedtek az asiai követek, kik látván, hogy a spanyolok tánczba kerekedtek, megjíjedtek és elfutottak, azt állítván, hogy a tánczolóknak megbolondultak.”

Vivesnél így található: „Nemo inquit saltat sobrius, nisi forte in sanis, neque; . . . Audisse meminisse me quosdam procul in nostrum orbem ab extrema illa Asia deductos, quum saltantes vidissent mulieres, territis fugisse, quod illas dicerent novo et inusitato sibi furoris genere concitari.”⁴³

Pázmány a „Csepregi szegényvallás” című vitairatában is utal Vivesre. A protestánsok – sajnos elvezett – vitairatukban hivatkoznak Vivesre, és Pázmány kiigazítja őket: „Vives, a kit említek, csak annak akarja okát adni, miért nem írják az Credónak ágazati-közé az léleknek halhatatlanságát? És okul azt adgya, mert ez oly nyilvánvaló, hogy emberi tudománnyal-is végére mehetünk.”⁴⁴ Nem állapítható meg pontosan, melyik művet emlegetik. A legvalószínűbb, hogy az „Introductio ad verum sapientiam”-ról van szó. A másik lehetséges mű a „De anima et vita”,⁴⁵ mely Vives filozófiai nézeteinek összefoglalása. Emiatt az írása miatt tartják Vives-t a modern „pszichológia atyjának”.⁴⁶

A „Kalauz” ötödik könyvéhez írt „appendix”-ben, a hétszázhuszonnyolcadik oldalon olvasható: „Magamtul semmit nem mondok; hanem ezek lajstromban jegyzet emberek nyomdokait követem. Először megolvastam a Mohomet Alcoránnyát, melyet Theodorus Bibliander, Libro de Mohometis, in tres tomos digesto, kibocsátott . . . Végezetre azokat-is megtekintettem, kik a török vallás hamisságául írást hadtak: úgy-mint Ludovicus Vives, Censura de Mohomete et Alcorano . . .” Pontosan megállapítható, melyik művet említi Pázmány. Bruges-ben, 1543-ban jelent meg a „De veritate fidei Christianae”⁴⁷ című, öt könyvből álló írás. Az első a „Qui est de homine et Deo, sive de fundamentis totius pietatis” (17 fejezet); a „Liber secundus, qui est de Iesu Christo” (24); a „Liber tertius, qui est contra Iudaeos” (12). A negyedik könyv a „Contra sectam Mahumetis” (18 fejezet); és végül az ötödik könyv a „De praesentia fidei Christianae” (10).

Pázmány csak a negyedik könyvre utal, de ez nem zárja ki, hogy ismerte a teljes művet. Az említett rész párbeszédese formában íródott. A dialógusok „christiani” és „alfaqui” között zajlanak. (Alfaqui muzulmán törvénytudót jelent.) A vita során a keresztény meggyőzi a muzulmán a keresztény hit egyedül üdvözítő voltáról, közben megismerjük az „Alcorán” történetét, a muzulmánok életét, törvényeiket.

Juan Luis Vives műveinek ismerete nem korlátozódik a régi magyar szerzőkre. Hatásával, gondolataival még a XVIII. században is találkozunk, melyeknek kutatása a jövő feladata.

Kakucska Mária

Magyar humanista költők emlékezete XVIII. századi prédikációs irodalmunkban

I.

Janus Pannonius és általában a humanista latin nyelvű magyar költészet hagyományozódásának az eddigi vizsgálatok szerint különösen kedvezőtlen korszaka volt a XVIII. század. Bán Imre megállapítása szerint: „Janus Pannonius utóéletének barokk kori szakasza távolról sem olyan gazdag, mint a humanista szellemű reneszánszé volt: a költő hírneve, tekintélye hanyatlik, említései ritkulnak. A barokk

⁴² Uo. 628.

⁴³ VIVES, J. L., *De institutione feminae Christianae*. 316–317.

⁴⁴ PÖM. V. t.: *Csepregi szegényvallás*. 204.

⁴⁵ VIVES, J. L., *De anima et vita*. Bruges, 1538. – A Széchényi Könyvtár: VIVES, J. L., *De anima et vita libri tres*. Basileae, 1538. Ant.: 4565

⁴⁶ L. 3. jegyzet

⁴⁷ A Széchényi Könyvtár: VIVES, J. L.: *De veritate fidei Christianae libri quinque*. Basileae, 1543. Ant.: 488

ízlés, bár a külsőséges formák imitációjában a klasszikusok tanítványa, a humanista művészet lényegének megértése tekintetében távol esik tőlük, hiszen éppen ez az új benne.”¹ A Janus-hagyomány valamelyes folyamatosságát azért kimutathatjuk Czvittinger Dávid, Rotarides Mihály, Norbertus Conradi, Bod Péter, Kaprinai István működésében. Jóval kedvezőtlenebb helyzetben volt a Janus követték közül Garázda Péter és Megyericsei János. Nem hullottak ugyan ki a XVIII. század emlékezetéből, azonban elsősorban *nem költőként és irodalmi szerepüket méltányolva* bukkannak föl a század első két harmadának kiadványaiban, kézirtaiban. Megyericsei és Garázda is betöltött kisebb-nagyobb egyházi méltóságot, így aztán haláluk után kijárt nekik a képzőművészeti igénnyel alkotott síremlék, amit Megyericsei még életében állíttatott magának. A faragott kő és márványtábla epitáfiumon hirdette az alatta nyugvó emlékezetét és literátus érényeit. Mikó Árpád vizsgálatai éppen mostanában derítették ki, hogy a XVIII. század tudósai is érdeklődtek humanista költőink kulturális hagyatéka iránt, azonban mindennél jobban érdekelte őket síremlékük epitáfiumának epigráfiai vizsgálata. Nem is tettek kísérletet az epigráfiai módszerekkel rekonstruált, rögzített versek irodalmi interpretációjára.² A XVIII. század epigráfiai, tudománytörténeti művei mégis csak akumulálták a humanista költészetünkre vonatkozó ismereteket, s fölhalmozott eredményeik jelentősen hozzájárultak – egyik ágon – az 1784-es utrechti *Jani Pannonii Poemata* megjelenéséhez. Humanista költőink emlékezetének tovább örökítésében – egyszersmind költői jelentőségük tudatosításában – kiemelkedő szerepet játszottak a másik ágon a *protestáns parentáló prédikációk*, s ugyancsak előkészítői voltak a Janus-kiadásnak.

II.

Arany János Bolond Istókja óta a magát valamire becsülő pennaforogtónak nem ajánlatos verses vagy prózai parentáló művet írni. Aranyt nyilván riasztotta s ingerelte az évszázadok óta hömpölygő funeráló verses és prózai művek sokszor bántóan dilettáns-alacsony színvonala. Szerencsére Arany nem tilalmazza a korábbi parentáló irodalom vizsgálatát, bár az irodalomtörténet mintha így értelmezné a figyelmeztetést, s valóban alig-alig vizsgálta terjedelmes halotti prédikációs irodalmunkat. Újabban Benkő Samu hívta föl a figyelmet, különösen XVIII. századi protestáns prédikációs irodalmunkra. Megállapításai szerint: „Az igehirdetés lesz a korszak publicisztikája. Ebben kap helyet mindaz a világnézeti és tudományos információanyag, amelyet az író(pap) el akar juttatni a közönséghez (hívekhez).”³ A halotti orációk esetében a búcsúztatás mellett valóságos tudományos értekezést találunk, ahol a funeráló pap tudományokban való jártasságát is bizonyította. Ki-ki saját műveltségi anyaga szerint bővítette, variálta a hagyományos műfajt, de általánosan megfigyelhető tendencia a prédikációk laicizálódása; beépítenek filozófiai, lélektani, történelmi, természettudományi, genealógiai, irodalmi folklor ismereteket. Felekezeti szempontból aztán ezen prédikációk homiletikai értéke igen alacsonynak találtatik, amint Tséri Verestói Györgyöt marasztalja el Ravasz László: „Bántó fitogtatása ismereteinek, hivalkodó nagyképűség, pohárköszöntőkbe illő elméskedés és színfalhasogató bombasztozás egészíti ki ezt a jellemrajzot annak a püspöknek a halotti beszédeiről, kinek legnagyobb sikerű irodalmi műve lakodalmakra szánt köszöntő versek kiadása volt.”⁴ Ami a teológus szemében hiba, ugyanaz erény lehet a tudománytörténet számára.⁵ Néhány mese- és folklórmotívumra már korábban fölhívták a figyelmet, azonban ez még messze nem meríti ki a Verestói-prédikációkban rejlő műveltségi és művészeti anyag elemzési lehetőségeit.

1783-ban jelenik meg „Kolosvárat” Verestói György prédikációs kötete, amely legjelentősebb temetési orációit tartalmazza: „*Holtakkal való Barátság, Az Az Némelly Erdélyi Nagy Méltóságoknak és Fő Renden lévő NEMESEKNEK Haláluk után-is virágzó kedves emlékezetek.*” A II. kötet élén álló

¹ BÀN Imre, *Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány* in *Janus Pannonius*. Bp. 1975. 502.

² MIKÓ Árpád, *Két világ határán* (Janus Pannonius, Garázda Péter és Megyericsei János síremléke) *Ars Hungarica* 1983/1, 49–75.

³ BENKŐ Samu, *A felvilágosodás meggyökerezésének néhány sajátossága az erdélyi magyar művelődésben in A helyzetűtudat változásai*. Bukarest, 1977. 71.

⁴ RAVASZ László, *A gyülekezeti igehirdetés elmélete* (Homiletika). Pápa, 1915. 227.

⁵ BENKŐ Samu, *i. m.* 72.

előszó egyebek mellett szól a kiadás indokairól, elmondván a válogatás egyik sajátos szempontját: „... de látván mind a' b. e. Auctornak az Oratóziók materiájának ki válogatásában és elő-adásában való szép módját, mind pedig ezen Oratózióknak az Erdélyi nevezetesebb Familiák Genealógiájának ki-tanulásában való nagy hasznát; ez okra nézve a' Néhai T. Tudós Auctornak több oratózióit, a' mellyeket írásban meg-találhattunk, és a' mellyek még eddig nyomtatásba nem voltak, ... adtuk.”⁶ Búcsúztató szónoklataiban kiemelkedően fontos szerepet játszanak az elhunyt családjáéhoz kapcsolódó genealógiai fejtegetések; erre ösztönözhetette tudományos ambíciója, de megbízói kegyének elnyerése is. Verestói egyes prédikációihoz nem választ alaptextust, mondandóját teljesen világi témájú gondolat köré csoportosítja.

1744. július 5-én „Gr. Teleki József Urfi felett” mondja el „Az *Hajnal Fiai*ről, avagy az elein meg-ért elmékről” című terjedelmes, írásos formájában majd száz oldalra bővített, búcsúztatóját. A rendkívül sokrétű és változatos tematikájú tudásanyagot összezsúfoló prédikáció egyetlen mozzanatát vizsgáljuk meg. A búcsúztatót értékeinek kiemelése végett fontosnak tartja egész családjának genealógikus bemutatását, melyet szükséges hosszabban idéznünk: „Lépjünk ki egy kevéssé, Szomorú Hallgatóim, a' Méltóságos TELEKI familiának Genealógiájára . . . nevezetett régenten a' Méltóságos TELEKI Familia Metsenitsei GARÁZDA Familiának: melly idővel két Uri Familiákra hasadott, egyik azok közül meg tartván magánál a' GARÁZDA nevezetet, a' másik pedig SZILÁGYI Nevezetet öltöztvén magára, de mind a' kettő a' régi köz Vadketskés Tzimert egyenlőképpen viselvén, és sajátjának tartván. Meg-erősíté magánál annakutána nagyobb mértékben is a' Vadketskés Tzimert mind a' két Uri Familia; mert mint-hogy ama nagy Hadi Vezér . . . Szilágyi László, kivel egy időben élnek, vitézkednek és sok jószágokat-is birnak vala Bosnia-Országban GARÁZDA MIKLÓS és DIENES, megtartotta vala Zrebernik, avagy, mint ma hívják, Zvornik Várát Felsőes Zsigmond Római Tsászárnak és Magyar Királynak Hűségében pártosa HERNOJA Hertzeg ellen, méltó tekintetbe vévén az említett Monarcha SZILÁGYI LÁSZLÓNAK és a' GARÁZDA Vitéz Uraknak nagy Erdemeket, Uj Donatioval meg-erősíté a' Garázda és Szilágyi Familiáknak Vadketskés Tzimereket MCCCCIX Esztendőben Bőjtelő Havának XXVI Napján. Sokkal tündöklőbb és Ditsőségesebb lőn a' GARÁZDA és SZILÁGYI Familiáknak Vadketskés Tzime-rek . . . SZILÁGYI LÁSZLÓNAK . . . édes Fia által, . . . SZILÁGYI MIHÁLY által, lévén ez elsőben Erdélyországi Vajda, és ezután Magyarországi Gubernátor, mind az édes Leánya által, úgymint SZILÁGYI ERZSÉBET által, lévén ez ama Magyar orszlánnak HUNYADI HOLLÓS JÁNOSNAK, elsőben Erdély-Országi Vajdának és Besztertzet Grófnak, és azután Magyar-Országi Gubernátornak, kedves felesége . . . Nem akarván pedig a Keresztyén GARÁZDA Familia Vadketskés Tzimerét a' Keresztyénség meg-eskütt Ellenségének, a' Fél-Hóldnak Uralkodása alá botsátani, minekutánna a' Török Birodalom Bosnia Tartományát özönvíz módjára el-borította volna, ki-költözének a' több Magyar Uri Rendekkel a' GARÁZDA Urak is Bosniából: kik Békés, Zaránd, Arad és Bihar Vármegyékben le-telepedvén, és ott magoknak Zágorhida, Szék, és Telek nevű Örökségeket szerezvén, kezdették annakutána Vezeték Neveiket formálni a' magok új örökségeikről, nevezvén magokat némelylek ZÁGORHIDI GARÁZDÁKNAK, némelylek SZÉKI GARÁZDÁKNAK, némelylek pedig TELEKI GARÁZDÁKNAK; melly közelb említett Linea a' GARÁZDA Nevezetet el-hagyván, kezdette idővel tsak a TELEKI Nevezetet viselni, és azután dupláson; mikor már a' Szék nevű Örökség is erre szállott volna, a' SZÉKI TELEKI Nevezetet. De nem tsak a' táborozó és hartzoló Mars, hanem a' tanuló és Vers-író Musák is megtisztelték a' GARÁZDA Familiának Vadketskés Tzimerét, minthogy e' Familiából származott volt, a' mint azt Vezeték Neve-is bizonyítja, ama híres Poeta, GARÁZDA PÉTER, a' kinek Nevét JANUS PANNONIUS-nak neve után említi egy ANONYMUS Poeta azokban a' Deák versekben, mellyek a' KÁROLYVÁRI Nagyobb Templomban fekete Márvány-kőre vagnak fel-metszve. Sőt talám az említett ANONYMUS Poeta is, ki azokat a' Deák Verseket XXXII Esztendő korában MDVII Esztendőben írta és a' Márványkőre fel-vágatta, Eredetit a' GARÁZDA Familiából vette volt, mert a' Versek után ez a' Szó is MECHENECHEN ki vagon metszve a' Márvány-kövön, melly talám e' Poétának, és egyzersmind a' GARÁZDA Familiának régi METSENITSEI Vezeték Nevét jelenti. El-mondom azoknak kedvekért, kik az éneklő és Vers-szerző Musáktól nem idegenked-nek, az emlékezetben forgó Deák Verseket is, mellyek így folynak.

⁶ VERESTÓI György, *Jó Akaró Olvasó!*

Tres fuimus clari Cognato Sangvine Vates,
Pannonicam Dravus qua rigat altus Humum.
Unus Erat JANUS, proprias qui primus ad Oras
Duxit Laurigeras ex Helicone Deas.
Alter erat PETRUS, genitus de Stirpe GARAZDA,
Qui tulit Aoniae Plectra sonora Lyrae
Ultimus Hos Ego sum Cognata e Gente secutus,
Tertia Doctarum Gloria Pieridum.
Strigonia PETRUS requiescit in Arce, JOANNEM
Ipsa Suum Sedes Pontificalis habet. (Péts)
Hic mea, si dederit Sors, Ossa recondite: si non,
Nil nostra, jaceant quolibet illa loco.
Spirithus Aethereas postquam resolutus ad Auras
Evolat, haud magni Membra caduca facit.”⁷

Az 1746. július 17-én Teleki Miklós felett tartott „Az Igaz HEROICA VIRTUS miben álljon” című búcsúztató némiképpen rövidítve ugyancsak közli a Telekiek genealógiáját. Verestói láthatóan genealógiai összefüggéseket akart tisztázni, de ugyanilyen fontosnak tartotta a vers közreadását.

Vizsgáljuk meg először, hogy milyen értékűek Verestói genealógiai ismeretei a modern kutatások tükrében! V. Kovács Sándor összefoglalta a korábbi eredményeket és új vonásokkal bővítette a Garázda Péter portrét.⁸ Erre figyelve megállapíthatjuk, hogy Verestói ismeretei meglepően helytállóak és részletesek. Jól tudja a Teleki-család Garázda eredetét, de Metsenitsei nevüket nem magyarázza. A család ősi fészket Boszniába helyezi, s az azonos család két ágának tartja a Szilágyiakat és a Garázdákat. Zsigmond király melletti közös kiállításuk eredményének tekinti Zrebernik várának védelmét Hrvoja (Hernoja) herceg ellen, amiért 1409. február 24-én címeradományozó oklevelet kaptak: „... közös családi címerül adva nekik a kék mezőben vörös lángokból kiemelkedő, gyökeres fenyőfát tartó, arannyal fegyverzett fekete kőszáli zergét.”⁹ Verestóinál ez „Vadketskés Tzimer”, dátumként február 26-ot említi, de lehetséges, hogy ez csak sajtóhiba.¹⁰ A család északra költözését, új birtokainak megszerzését, majd zágorhidai, széki, teleki ágra bomlását a legújabb kutatások is hasonlóképpen rekonstruálják. Kár, hogy hallgat forrásairól Verestói, bár értesüléseit egyáltalán nem biztos, hogy csak a Telekiek családi hagyományából merítette.¹¹

III.

1749-ben jelenik meg Kolozsvárott *Tsepregi Turkovics Ferenc* Teleki Mihály felett tartott búcsúztatója „*Lucerna perennis heroicarum virtutum...*” címmel. Orációjának négy oldala foglalkozik a Telekiek genealógiájával s a családból sarjadt neves humanista költőkkel. A genealógiai felsorolás Verestóit követi, tanultságát azonban büszkén azzal hirdeti, hogy beépíti szónoklatába az 1409. február 24-én kelt oklevél szövegének jelentős részletét, amelyet Zsigmond adományozott Garázda

⁷Uo: 517–520.

⁸Uo: 595–596., V. KOVÁCS Sándor, *Garázda Péter*, ItK., 1957. 48–62.

⁹Uo: 48.

¹⁰Fontosnak tartja Verestói a Garázda–Szilágyi rokonság hangoztatását, amelyet olyan személyek ékesítenek, mint Szilágyi Mihály, majd leánya: Erzsébet, Hunyadi János felesége. V. Kovács Sándor ennek valószínűségét óvatosan latolgatja. Tóth István egyértelműen elfogadja. TÓTH István, *Janus Pannonius genealógiája*, in *Janus Pannonius*. 65–77.

¹¹Ezt látszik bizonyítani az is, hogy 1764-ben – már a Janus Pannoniusért rajongó és kiadására gondoló – *Teleki Sámuel* még mit sem tud a Janushoz fűződő genealógiai kapcsolatairól: „Janusnak családjáról, nevéről, születéséről még semmit sem tudok.” *Teleki Sámuel és a Teleki-Téka* (Bevezetés- és jegyzetekkel ellátta DEÉ NAGY Anikó) Bukarest, 1976. 68–69. Teleki levele Kollár Ferenc Ádámhoz. 1764. március.

Miklósnak, Dénesnek, Szilágyi Lászlónak, s följogosította a családot új címer használatára. Turkovics Ferenc az eredeti oklevélnek közel egyharmadát közli, jelentős részét betűhív formában, tehát valamilyen forrást feltétlenül használhatott. Bemutatjuk az adományozott címer leírását: „Nostrae laudabiliter et solerter complacuerunt, et placere in futurum speramus, Majestati: eisdem Nicolao et Dionysio Garazda, a Nobis multo plura promerentibus, haec Armorum insignia: videlicet SCUTUM TRIANGULARE Campi Argentei Albi, medium tenente CAPRA SILVESTRI, cornua, collumque et ungulam deaurata, in flamma ardente posita, pedibus amplexa arborem Abietem, ejusque virides ramos comedente, Galae denique Alba inaurata Scuto imposita . . .”¹²

Ezt követően ismerteti a család pennaforogásában kiemelkedő tagjait: „. . . datis Orbi Patrio Heroibus, et Pace Belloque Summis. Quos inter et Armata Pallada, ipsasque adeo Camoenas juxta cum Hercule Defensore Parnassum quasi alterum Sibi invenisse, singulari certe ac mittendo in Secula exemplo, jure ac merito quisque demiretur. Par enim Fratrum, Domo GARAZDA prognatum, adeo Phoebae Citharae incluserat, uti Poetae Clarissimo, Jano Pannonio, Concordibus Musarum Charitumque calculis coaequaretur. Si homines sileant, loquitur Lapis, et Marmor Venerandae Antiquitatis in Majore Cathedrali Templo Caroliensi *perorat hodieque*: quod alter Eorum, Funeris Ipse sui cantator Cygnus, natus Anno septem et triginta, Sibi vivus exererat, Seculi decimi sexti Anno septimo: Monumentum Sui Fratrisque Petri memoriae consecratum, et vero Judice Phoebo dignum, quod non Lapidi tantum, sed et memori nostro commendetur Pectori.”¹³ Utána közli Megyericsei epigrammájának azt a részletét szó szerint, amit Verestóinál olvashattunk. Figyelmet érdemel, hogy a márványtáblát Tsepregi *meglévőnek* mondja (*perorat hodieque*), ebben követi Verestóit, aki szintén így nyilatkozik. (Márvány-kőre vagynak fel-metszve) Ha hihetünk kettejük állításának, akkor az 1740-es években még tényleg a helyén lehetett, a Székesegyház padlójában. Tsepregi azonban nemcsak a közölt 14 sort ismerte Megyericsei epigrammájából, hiszen olyan tényeket, adatokat emleget, amelyek csak *a vers egészének ismerete alapján idézhetők*. Megyericsei életkora – harminchét év – csak az utolsó két sorból deríthető ki (septem et triginta), ugyancsak jól tudja a márványtábla állításának 1507-es dátumát, ami szintén csak az utolsó sorok ismeretéből származhat.

Ugyancsak 1749-ben jelenik meg Kolozsvárott Huszti György orációja Teleki Mihály búcsúztatására magyar nyelven. Huszti (1710–1767) búcsúztatója ugyancsak jelentős teret szentel a Telekiek genealógiájának – valószínűleg Verestói és Tsepregi hatására, hiszen a leírt családtörténeti tények nagyjából azonosak a másik kettőnél látottakkal. A genealógiai bemutatást azonban már a *kettős erények* (heroikus és literátori) méltatásával kezdi, a Telekiek „. . . mind Pallásnak, Mind Mársznak Scholajokban Magoknak jeles Pálmát nyertenek, és a’ Virtusnak Templomából a’ Tisztességnek Templomába által-mentenek.”¹⁴ A család ősei közé tartozó három poéta kiválóságát már mint szellemi együtttest emlegeti: „Halhatatlan Ditsőségére szolgált a’ GARÁZDA Familiának, hogy abban született legyen ama’ Parnassus Hegyén esméretes GARÁZDA PÉTER, Kinek Nevet a’ KÁROLYVÁRI Nagyobb Templomban egy fekete Márvány-kőre fel-metszett Deák Verseken említi egy Anonymus Poeta JANUS PANNONIUSNAK Neve után. Nem léznek unalmasok a’ Verseken gyönyörködők előtt azon Magyar Pindarusnak Versei: (Következik a Verestóinál, Tsepreginél szereplő epigramma szó szerint azonos 14 soros részlete.) . . . A’ kételkedésnek kotzkáján kívül lehet az, hogy az Anonymus, az az Név nélkül való Poeta, ki ezen verseket írta, és Márványkőre fel-vágatta, született legyen a’ GARÁZDA Familiából; mivel azon Márványkőven a’ Versek után ezen Szó is olvastatik MECHENECHEN, melly mind ezen Poétának, mind a’ GARÁZDA Familiának régi MECSENICSEI Vezeték Nevek.”¹⁵ Huszti

¹² TSEPREGI TURKOVICS Ferenc, *Lucerna perennis Heroicarum Virtutum illustrissimi atque Magnifici Domini, D. Michaelis S. R. I. Comitis TELEKI de SZÉK, I₂* vö.: *A római szent birodalmi gróf Széki Teleki Család oklevéltára*. Bp. 1895. I. 345–349.

¹³ TSEPREGI, I₂ verso, I₃ recto

¹⁴ HUSZTI György, *Halotti Oratio*, Mellyet Ama . . . néhai Méltóságos Széki Teleki Mihály . . . felett mondott . . . V₃ recto. Genealógiai fejtegetései hasonlóak Verestói és Tsepregi Turkovics megállapításaihoz, ő is hivatkozik a Zsigmondtól kapott címeradományozó oklevélre, bár dátumát 1409. február 26-ra teszi, szemben annak valódi időpontjával, február 24-ével.

¹⁵ HUSZTI, V₃–X

megfogalmazásából nem derül ki, hogy ő is meglévőnek tartja-e a márványtáblát. Azonban azt állítja, hogy a *vers után* van oda felvéve a MECHENECHEN név, holott tudjuk, az epigramma élén áll a szerző neve. A három prédikáció mindenestre kiemelkedő *irodalmi fontosságot* tulajdonít a három humanista költőnek; genealogikus összetartozásuk mellett szellemi rokonságukat is megsejtik. Jó nyomon járva Megyericseinek (Mechenechen) tulajdonítják a vers szerzőségét, működésüket pedig egyértelműen az irodalmi hagyomány részének (s nem csak az epigráfiai múlt részének!) tekintik.

IV.

1779-ben Kolozsvárott újabb funeráló kötet jelenik meg „*Halotti Tanítások . . .*” címmel, melybe a Teleki László és Teleki Eszter búcsúztatásán mondott, illetve ez alkalomra írott szónoklatokat gyűjtötték össze. A jeles szerzők között találjuk Torotzkai Zsigmondot, Kovásznai Sándort, Borosnyai Lukács Simont, Zágoni Gábort, Fogarasi Pap Józsefet. A latin és magyar nyelvű parentáló beszédek között egyikük szerzője anonim marad, címe: „*Speculum parentis domi forisque optimi . . .*” A búcsúztató tizenhét oldalnyi prózai, tizenegy oldal hexameterben írott verses részből áll. Zoványi úgy tudja, hogy a rejtőzködő szerző *Kovásznai Sándor*, feltételezését a továbbiakban bizonyítjuk.¹⁶ Az oráció jelentőségét adja, hogy Kovásznai már itt olyan filológiai, szövegkritikai kérdéseket mérlegel és tisztáz, amelyeket be fog építeni az 1784-es utrechtai Janus Pannonius-kiadásba. Mondhatni, előtanulmányt készít a tervezett nagyobb munkához.

Először végigjárja a Teleki család genealógiai származtatásának útját; ebben bizonyára tekintettel volt Verestói, Tsepregi Turkovics és Huszti korábbi előtanulmányaira. Ezt követően rátér a család költő sarjainak méltatására. *A búcsúztató jelentős része szó szerint kerül át az 1784-es Janus-kiadásba.* (A szó szerint egyező részeket kiemeléssel jelezzük.) Kovásznai már a század három legjelentősebb költőjeként emlegeti Janust, Garázda Pétert és a síriratot író névtelent: „*Ante vero, quem Seculo XV. extremus, aeterno gentis Garazdanae ornamento memorandus adhuc venit Petrus Garazda ille, qui Jano Pannonio Praesuli Quinque-Ecclesiensi, doctrina et eruditione sempiternam nominis Claritudinem ubique terrarum et gentium indepto, suppar et cognato sanguine oriundus Vates ponitur, ab ignoti quidem nominis, sed cognati pariter sanguinis Poeta optimo, in epitaphio a se sibi vivo, Aetatis Anno XXXVII. Christi Nati MDVII. confecto, quod nigro marmori incisum in Templo maiori Arcis Albae (nunc Carolinae) veluti pretiosum antiquitatis monimentum asservatur; unde liquido colligitur tres clarissimos eius Seculi Poetas, Janum Pannonium, Petrum Garazdam, et hunc ipsum inscriptionis sepulchralis auctorem, cognato genere ortundos fuisse, eoque splendidissimam et eruditissimam hodiernum Telekinorum Familiam, tam docti sanguinis communionem ac societatem haud iniuria gloriari.*”¹⁷ Kovásznai már több változatát ismeri Megyericsei epigrammájának, bár forrásairól hallgat. A márványlap 1779-es meglétéről is hallgat, bár az autopszián alapuló tanulmányozás mellett és ellen is felsorakoztathatók érvek. Bizonytalan Megyericsei nevének írásában, s abban, hogy az a vers élén, vagy végén

¹⁶ *Halotti Tanítások*, Mellyek Ama nagy Emlékezetű Uri Férjfiúnak . . . TELEKI LÁSZLÓ ÚR Ő Excellentiájának . . . és TELEKI ESTHER . . . el-takarítottások alkalmatosságával el-mondattak, Kólosvárárt, A, Reform. Kollég. Betűivel 1779. A kötetben helyet kapott Torotzkai Zsigmond, Kovásznai Sándor (Laudatio Funebri), Borosnyai Lukács Simeon, Fogarasi Pap József és Zágoni Gábor latin–magyar nyelvű búcsúztatója. A szerző nélkül közölt parentáló címe: *Speculum Parentis Domi Forisque optimi*. Idest, Excellentissimus S. R. I. Comes Dominus LADISLAUS TELEKI de SZÉK. Kovásznai szerzőségéről: ZOVÁNYI Jenő, *Egyháztörténeti Lexikon*. Bp. 1977. 342. *Kacziány László* nem említi Kovásznai művei között, nyilván nem ismerte. vö.: KOVÁSZNAI Sándor, *Az ész igaz útján*. Sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta KACZIÁNY László. Bukarest, 1970. 27–28., 256. Kétségtelenül eléggé szokatlan, hogy ugyanazon kötetben, ugyanazt a halottat egy szerző két orációval is búcsúztassa, mint azt Kovásznai teszi. Ennek okát talán abban kereshetjük, hogy a *Laudatio Funebri* „szabályos” búcsúztató, a szerző megjelölése nélküli *Speculum Parentis* pedig valójában a funeráló szónoklatba oltott filológiai, szövegkritikai, genealógiai értekezés.

¹⁷ KOVÁSZNAI, *Speculum Parentis* . . . : R₃–S

szerepel. „Cum autem in lapide hoc litterato, versibus postpositum legatur, vox Mechanechen, (etsi apud alios hic eis titulus praescribitur: Megerechen Arco) non defuere Viri nostrae memoriae doctissimi, qui id vocabuli, antiquissimum Garazarum cognomen Metsenitsense referre non prorsus spernanda coniectura arbitrati, hunc ipsum Carminis scriptorem ultimum eiusdem sanguinis participem Poetam, altero nomine Garazdam fuisse putent nominatum, quamvis ille, stirpi Garazdae cognata solummodo Gente, non eadem, ortum se fateatur.”¹⁸ Kovásznai ismert olyan véleményt, miszerint a vers szerzője Vitéz János, azonban vitázik is ezzel a vélekedéssel: „Quare quidam aiunt hunc fuisse Ioannem Vitézium illum, quem Galeotus Martius in Libro de dictis et factis Mathiae Cap. XXVII. scribit in Jure Pontificio et studiis humanitatis eruditum, nec non Joannis Vitézii Archiep. Strig. itemque Jani Pannonii consanguineum, primo Franciam de negotiis arduis a Mathia missum, de inde reversum ditissimo Episcopatu Sirmiensi donatum.”¹⁹ Galeotto Marzio a híres humanista érsek *unoka-öccsét* emlegeti, aki 1481-től 1489-ig szerémi, 1499-ig pedig veszprémi püspök volt. Ez a Vitéz 1480-ban járt Mátyás megbízásából diplomáciai küldetésben Franciaországban, s utána kapta szerémségi püspöki kinevezését. Márpedig az epigramma szerint annak szerzője 1507-ben harminchét évesnek mondja magát, vagyis 1470-ben született. Így, ha e Vitéz Jánosban keresnénk az epigramma íróját, azt kellene feltételeznünk, hogy az tíz esztendőös korában járt Mátyás követeként Franciaországban, ami természetesen lehetetlen, s így Vitéz szerzősége kizárt.²⁰ Összefoglalása végén közli a Megyericsei-epigramma általa föltárt, legteljesebbnek és leghelyesebbnek vélt szövegét: „Ceterum quocumque demum nomine fuerit, cum sanguine et cognatione Garazarum gentem attigisse constat, iuuat omnino Epitaphium ipsum adscribere, quod his verbis conceptum *passim apud Scriptores, non tamen sine lectionum varietatibus exstat*:

- 1 Quem non liuor edax, alienaque gloria torquet,
Perlegat haec Latiis Carmina caesa notis.
Tres fuimus clari, cognato sanguine vates,
Pannoniam Draus qua rigat altus humum.
- 5 Unus erat Janus, proprias qui primus ad oras,
Duxit laurigeras ex Helicone Deas.
Alter erat Petrus genitus de stirpe Garazda,
qui tulit Aoniae plectra sonora Lyrae.
Ultimus, Hos, ego sum Cognata e Gente secutus,
- 10 Tertia doctarum gloria Pieridum.
Strigonia Petrus requiescit in Arce; Joannem,
Ipsa suum Sedes Pontificalis habet.
Hic mea, si dederit sors, ossa recondite; si non;
Nil nostra, jaceant quolibet illa loco.

¹⁸ Uo. Kovásznai emendációs munkájának pontos földerítéséhez meg kellene vizsgálni a marosvásárhelyi Teleki–Tékában őrzött kéziratos hagyatékot, különösképpen az *Adnotationes ad Janum Pannonium* és a *Notae in Janum Pannonium* című műveket; erre azonban sajnos nincs lehetőség. vö.: KOVÁSZNAI, 1970. 27–28, 256.

¹⁹ KOVÁSZNAI, *Speculum* . . .

²⁰ „Verum enim cum hic noster ignostus A.D. MDVII. sese XXXVII. annos vixisse profiteatur; natus, oportet fuerit A. MCCCCLXX. ob eamque causam, cum Galeato (qui denatus dicitur A. MCCCCLXXVIII.) vivo, et Legationem obierit, ipsa temporis ratio hanc opinionem funditus evertit. Hinc denique qui alium Joannem Vitézium fuisse suscipentur, Praesulem nempe Veszprimiensem, quo de Tubero Lib. III. Cap. VI. prodiderit, Eum, Vladislai Regis temporibus, Veszprimio tradito ad Maximilianum et Austriacos defecisse; id quod temporum descriptionibus et annorum ordinibus, si quidem hoc rei conficiendae sufficeret, longe melius conuenire, facile apparet.” KOVÁSZNAI, *Speculum* . . . vö.: GALEOTTO Marzio, *Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondasairól és tetteről* in *Humanista történetírók*. Bp. 1977. 90–91., 1154. és BUDAI Ferentz, *Magyarországi polgári históriájára való Lexicon, a XVI. század végéig*. Nagyvárad, 1805. 763–765.

- 15 Spiritus aetherias postquam resolutus ad auras
 Euolat, haud magni membra caduca facit.
 Celsus ab aethereo demissus Patre reuertit;
 At corpus, de qua fingitur, intrat humum.
 Coelum divinae est requies certissima mentis,
- 20 Paruula corrupti Corporis illa domus.
 Ne longum, Lector damnes in marmore Carmen;
 Scripsimus ignotis ista legenda Viris.
 Vivens scripsi A. D. 1507. vixi Annis 37.
 Quid ais? tace Zoile, tace."²¹

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy Kovásznai Sándor tudatosan tekintette át és összegezte Megyericsei versének szövegtörténetét. Egyik forrása kétségkívül a protestáns prédikációs irodalom volt Verestói, Tsepregi és Huszti műveivel; a másik lehetséges forrásra Mikó Árpád hívta föl mostanában a figyelmet.

1743-ban jelenik meg Kolozsvárott Franciscus Fasching: *Nova Dacia* című műve, amelyben beszél a szerző a síremlék elhelyezkedéséről, közli annak szövegét, a szerzőre vonatkozó elképzelését: „Eodem tractu legitur nigro incisa marmori sequens inscriptio, quam insignis Poeta moriens sibi accinuit, cum ignoto titulo:

- a Megerechen Ar. Co.
 b De se ad Lectorem
- 1 Quem non livor edax, alienaque gloria torquet,
 Perlegat haec latius carmina caesa notis.
 Tres fuimus claro cognato sanguine vates,
 Pannonicam Dravus quos rigat altus humum,
- 5 Unus erat Janus, proprias, qui primus ad oras
 Duxit laurigeras ex Helicone Deas.
 Alter erat Petrus, genitus de stirpe Garazda,
 Qui tulit Aoniae plectra Sonora lyrae.
 Ultimus hos ego sum, cognata e gente secutus,
- 10 Tertia doctarum gloria Pieridum.
 Strigonia Petrus requiescit in Arce, Joannem
 Ipsa suum sedes Pontificalis habet.
 Hic mea si dederit sors, ossa recondite, si non,
 Nil nostra, jaceant, quolibet illa loco.
- 15 Spiritus aethereas postquam resolutus ad auras
 Evolat, haud magni membra caduca facit:
 Celsus ab aethereo demissus Patre revertit,
 At Corpus, de qua fingitur; intrat humum.
 Coelum divinae est requies faustissima mentis,
- 20 Parvula corrupti corporis illa Domus.
 Ne longum lector damnes in marmore Carmen,
 Scripsimus ignotis ista legenda viris.
 Vivens scripsi A. D. 1507. vixi annis 37.
 Quid ais? tace! Zoile tace.

In comperto est, hunc Poetam fuisse sanguine junctum Joanni Vitezio Quinque Ecclesiensi Praesuli, qui sub nomine Jani Pannonii insignis Poeta floruit."²² Fasching föltehetően autopszia alapján írta

²¹ KOVÁSZNAI, *Speculum* . . .

²² Franciscus FASCHING, *Nova Dacia*. Claudiopoli, 1743. 55–56.

le a vers szövegét a fekete márványról, hiszen a szövegből az derül ki, látta azt. (Eodem tractu legitur . . .) Azonban vajmi keveset tudhatott a vers szerzőjéről, hiszen beírte mások véleményének emlegetésével (In comperto est), hogy az állítólagos auktor az Janus Pannonius lenne; kísérletet sem tesz értesülése hitelességének ellenőrzésére. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy Faschinggal indul azon XVIII. századi szerzőknek a sora, akik tudnak erről a versről (bár szerzőjét még csak nem is gyanítja!), s megjelentetését fontosnak tartja. Így azt is valószínűsíthetjük, hogy a protestáns ág hagyományainak kibontakozását Fasching gyorsíthatta, tudatosíthatta, hiszen a kolozsvári jezsuita műve egy évvel korábban (1743-ban!) jelent meg, mint Verestói György prédikációja megszületett. Verestói nyilván ismerte Fasching szöveggözlését, bár azt is föltételezhetjük, hogy maga is szemügyre vette a márványtáblát.

V.

Az epigramma legkorábbi másolata Szamosközy István hagyatékában maradt ránk, aki bizonyosan autopszia alapján írta le a vers szövegét.²³ Azonban már ő is panaszkolta, hogy a márvány több helyütt kopott, a szöveg nem vagy alig olvasható; e szöveghiányokat lejegyzésében kipótolta.²⁴ Mikó Árpád epigráfiai és művészettörténeti szempontokat is érvényesítve bebizonyítja, hogy a szöveg olvashatóságát a kő kopásán túl az is nehezíthette, hogy a korbán egyedülállóan hosszú disztichon volt a sírtáblára rázsúfolva huszonkilenc sorban.²⁵

Szamosközy lejegyzését nem ismerhette sem Fasching, sem Kovásznai, a szöveghasonlítás erről feltétlenül meggyőző.²⁶ Fasching nyilván a márványról másolta a verset, bár arról hallgat, hogy a szöveg nehezen olvasható, vagy a kopott helyeken hol végzett kiegészítést. Márpedig ennek így kellett lennie, hiszen már Szamosközy is panaszkolja majd százötven évvel korábban a szöveg hiányosságait, illetve a bizonytalan olvasatokat. A szöveg olvasása egyre nehezebbé válhatott nyilván a XVIII. század negyvenes éveitől, amit hasonlóan kellett tapasztalnia mindazon szerzőnek, aki szöveggözléséhez az autopsziát is fölhasználta. Feltűnő, hogy Verestói, majd Tsepregi Turkovics és Huszti is az epigrammának ugyanazt a tizennégy sorát közlik, a 3–16. sort. 1744–49 között láthatták is a márványtáblát valamennyien, s éppen az autopszia győzhette meg őket arról, hogy az néhol már csak nehezen olvasható, s éppen ezért az epigrammának csak azon részletét közölték, amelynek olvasata viszonylag egyértelmű volt számukra. Valóban azt látjuk, hogy mind Szamosközy, mind Kovásznai az epigramma 1–2. és 19–22. sorát tartja nehezen olvashatónak és kiegészítésre szorulónak, éppen azt, aminek kibetűzésére Verestói, Tsepregi, Huszti nem vállalkozott.²⁷ 1764-ben jelenik meg Bod Péter: *Hungarus Tymbaules* című műve, amely a szövegtörténet következő állomása. A vers szerzőjének Vitéz János, szerémi püs-

²³ BARABÁS Miklós, *Művelődéstörténeti adatok in Történelmi Tár*, 1907. 437–443.

²⁴ „In templo Albensi maiore, pauimento insertus lapis qua itur ad maius altere, haec carmina continet:” (Következik az epigramma szövege.) A 19. sortól kezdődő szövegrészre vonatkoztatva írta Szamosközy: „Hic detritae erant litterae, quas supplebimus hoc modo: Illic diuinae, vel: Coelum diuinae, – et in sequenti pentametro . . .”, majd a 27. sor mellett: „Una littera deerat.” BARABÁS, *i. m.* 440.

²⁵ MIKÓ Árpád, *i. m.* 53–56, 61–62. Itt jegyezzük meg, hogy a Mikónál közölt szövegkonstrukciós kísérlet tarthatatlan, mivel a számba vett szövegbázis hiányos, a szövegtörténet–szöveghagyomány is részeredményekre támaszkodik, amiből hiányoznak Kovásznai (1779.) eredményei. Igaz, Mikó nem is törekedett a szövegbázis irodalomtörténeti jellegű kibővítésére.

²⁶ Vannak olyan szavak Szamosközy olvasatában, amelyek csak nála fordulnak elő: placidis, patrias, secunda, sensus.

²⁷ A 3–16. sor szöveghagyománya valóban a legegységesebb minden XVIII. századi nyomtatott szöveggözlésben, de a kéziratokban is, alig egy-két betűfeltéréssel közlik valamennyien. *Johannes Georgius Vett* is lemásolta 1696-ban Megyericsei epigrammáját, azonban az ő kéziratát rejtve maradt, nem formálta a szöveghagyományozódat; egyébként is rendkívül hibás olvasatáról XVIII. századi követőinek nem volt tudomása. (vö.: MIKÓ, *i. m.* 54–55, 68–69.)

pököt gondolja. Több helyütt elutasítja Fasching szöveghagyományát, mást vél helyesnek; bár az is elképzelhető, hogy autopszia alapján jut erre az eredményre. Köztudomású, hogy Bod Péter epigráfiai-
lag maga is képzett volt, s végzett ilyen jellegű gyűjtést. Bod véleménye néhol eltér Faschingtól több
szó olvasatában, a legnagyobb eltérés azonban az, hogy az „a, b” sort – a szerző nevét és a vers címét –
nem közli, megváltoztatja a sorok sorrendjét. Az 1–16. sor után a 19–20–21–22. következik, a záró
sorban pedig (Bodnál ez a 21.) keltezőként *1505-öt vél helyes olvasatnak*.²⁸ Bod szövegközlését töb-
ben autentikusnak fogadták el a XVIII. században, s ahhoz hűségesen ragaszkodtak a vers huszonegy
sorával és az 1505-ös dátummal. Ezt vette át Kaprinai István, Cornides Daniel nyomán Koller József és
Wagner Károly: vagyis Bod a szöveghagyomány újabb változatát teremtette meg – Fasching és a
Verestói–Tsepregi Turkovics–Huszti mellett.²⁹

Kovácsnai Sándor 1779-ben megjelent parentáló prédikációja *összegezte az addigi szöveghagyom-
mányt*, vagyis bizonyíthatóan használta Fasching, Verestói–Tsepregi–Huszti és Bod Péter szövegválto-
zatát. Abban azonban már nem lehetünk bizonyosak, hogy 1779-ben volt-e lehetősége a még meglévő
márványlap tanulmányozására, mivel 1784-ben emlegetnek utoljára a székesegyház leltárában olyan
márványtöredékeket, amelyek az egykori sírtábla darabjai lehetnek.³⁰ Kovácsnai 1779-ben még nem
közölte mindazt a szövegváltozatot, amit addig megismert, de ekkor még érvényesítette mindhárom
variáció emendációs szempontjait.

Találkozott olyan változattal, ahol a gyanítható szerző neve az epigramma előtt szerepel (etsi
apud alios hic eis titulus praescribitur: Megerechen Archo), ezt csak Faschingtól tudhatta; más véle-
mény szerint a név a szöveg után áll (. . . in lapide hoc litterato, versibus postpositum legatur, vox
Mechanechen . . .), ezt pedig Verestóiék állították. Amikor Vitéz János esetleges szerzőségét cáfolta,
akkor Bod Péter véleményét vitatja meggyőző érveléssel. Kovácsnai szövegközlésében a 2. sor *Latius*
szava Faschingtól származhat, Bodnál és követőinél itt *claris* áll. A 19. sorban a *Coelum* Faschingnál
szerepel, Bodéknál *Coelo*. Ugyanebben a sorban a *certissima* áll, itt Kovácsnai Bod szöveghagyományát
követi, a *faustissima* szó szerepel Faschingnál.³¹ A 20. sorban a *Parvula* Fasching változata, Bodéknál
itt a *Hic fit* szerepel.

VI.

1779-es eredményeit azonban Kovácsnai nem tekintette véglegesnek, 1784-ben jelenik meg Utrech-
tben Teleki Sámuel áldozatvállalásával és *Kovácsnai Sándor filológusi szakértelmével* a humanizmus
költészete kutatásának új fordulatot adó *Jani Pannonii Poemata* két kötete. A második kötet külön
fejezetben foglalkozik Janus családjával, származásával. (Nomen, patria, gens, cognati, fratres et sorores
Jani Pannonii.) Itt kerül elő Janus rokonaként és poéta követőjeként Garázda Péter, majd említi azt a
harmadik költőt, akinek neve bizonytalan, de versében a hármójuk által képviselt költői hagyományt

²⁸ Petrus BOD, *Hungarus tymbaules*, s.l. 1764. 11.

²⁹ Stephanus KAPRINAI, *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae*,
Pars II. Vindobonae, 1771. 392. Carolus WAGNER, *Collectio variarum inscriptionum et epitaphio-
rum in Regno Hungariae et adnexis provinciis repertorum*, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár,
Fol, Lat. 1701. fol. 20. verso Cornides Daniel kéziratos feljegyzése nyomán közli KOLLER Josephus,
Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum, Posonii, 1796. IV. 28–29. Koller még mindig kitar Bod
változata mellett, bár ekkorra már megjelent az utrechti Janus-kiadás Kovácsnai emendációjával.

³⁰ Vö. MIKÓ, „. . . a templom 1784. évi leltára adja az utolsó – autopszián alapuló – híradást a
sírkőről: In fine navis Mausolea quadam signanter Isabellae Ioannis Zapolya coniugis ex altera parte
prope Archivium Capitulare Corvini. Complura item marmoris nigri frusta, ex quibus aliqua inscriptio-
nes quasdam excisas continent”. 62.

³¹ KOVÁCSNAI (1779.), R₄ verso, Bod (1764.): 11. A 19. sorban a *certissima* szerepel Szamos-
közynél is Bodhoz hasonlóan, szemben a szöveghagyomány összes többi változatával, amely itt *faustis-
sima* alakot használ. Ez nyilván nem Szamosközy szövegének ismeretét bizonyítja (hiszen akkor ez
egyebekben is jelentkezne), hanem az autopszia mellett szól.

vallja büszkén: „Denique inter cognatos Jani Pannonii jure memorari possunt et debent duo viri nobilissimi et vates politissimi, Petrus Garazda, et alius quidam poeta anonymus, cujus epitaphium a se sibi vivo confectum, Albae Juliae (nunc Carolinae) Transsilvanorum, in templo majori arcis/ubi tot regum, principum et illustrium virorum ossa recondita et reliquiae jacent) nigro incisum marmoris superioribus temporibus legebatur, et passim apud scriptores, non tamen sine lectionum varietatibus quibusdam extat, his versibus expressum,”³² Ezt követően közli az epigramma szövegét mindazon szövegváltozattal együtt, amit felkutatott; mostani szövegbázisa azonos az 1779-esével. Újdonság azonban, hogy a márványtáblát egyértelműen korábban, régebben voltak nevezi (superioribus temporibus legebatur). Az előző változat nyomán itt is a század három legjelentősebb költőjeként emlegeti a Garázda-sarjakat, megtoldva annyival, fájjalja Garázda Péter és az anonyim poéta műveinek elkallódását: „Ex hoc epitaphio, quod non isto lapide literato templi Albani asservatum est, sine ulla dubitatione colligitur, tres clarissimos ejus Seculi poetas in Hungaria, Janum Pannonium, Petrum Garazdam, et hunc ipsum inscriptionis sepulchralis auctorem ignoti nominis, cognato genere oriundos, et sanguine conjunctos fuisse, eoque Ianum Pannonium illustrem olim in Hungaria Garazdarum gentem, sanguine et cognatione attigisse sic satis liquido constat. Dolendum est, horum duorum scripta funditus intercidisse, et novissimi hujus ipsum etiam nomen et vocabulum oblivione peritus deletum atque sepultum!”³³ Kovásznaiznai

³² *Jani Pannonii Opusculorum pars altera . . .*, Trajecti ad Rhenum, 1784. 177. A vers szövegét így közli:

a „Mecharechen. (Alii: Megerechen Ar. Co.)

b De se ad lectorem

- 1 Quem non livor edax, alienaque gloria torquet,
Perlegat haec Latiis, (al. claris) carmine caesa notis.
Tres fuimus clari cognato e sanguine vates,
Pannonicam Dravus qua rigat altus humum.
- 5 Unus erat Janus, proprias qui primus ad oras,
Duxit laurigeras, ex Helicone, Deas.
Alter erat Petrus, genitus de stirpe Garazda,
Qui tulit Aoniae, plectra sonora lyrae.
Ultimus hos ego sum cognata e gente secutus
- 10 Tertia doctarum gloria Pieridum.
Strigonia Petrus requiescit in arce; Ioannem
Ipsa suum sedes Pontificalis habet.
Hic mea, si dederit sors, ossa recondite; si non,
Nil nostra, jaceant quolibet illa loco.
- 15 Spiritus aethereas, postquam resolutus, ad auras
Evolat, haud magni membra caduca facit.
Celsus ab aethereo demissus patre, revertit,
At corpus, de qua fingitur, intrat jumum.
Caelum (al. Caelo) divinae est requies faustissima
(al. certissima) mentis,
- 20 Parvula (al. Hic fit) corrupti corporis illa domus.
Ne longum, lector, damnes in marmore carmen;
Scripsimus ignotis, ista legenda, viris.
Vivens scripsi, A.D. 1507. vixi annis 37.
- 24 Quid ais? tace! Zoile tace.”

³³ I. m. 179. Ránk maradt Kovásznaiznai néhány halotti verses búcsúztatója kéziratban, ezek is Janus kivételes ismeretéről és hatásáról tanúskodnak. 1773-ban Lázár Jánost parentálja: *Ad exequias Excell. Comitis Joannis Lázár, A. 1773.*:

„Iamque Dei tacitum tentant ingentia pectus
Gaudia, Pannoniam Jani de nomine noxum,

most sem nevezi meg forrásait, de az eddigiek alapján nem lehet kétséges, hogy a *passim apud scriptores* alatt kiket kell értenünk. Ezzel valóban le is záródik e szöveghagyomány XVIII. századi története, mégpedig úgy, hogy a filológusmunka oroszlánrészét elvégezték a nagyon is különböző indítékú és szakértelmű hagyományozók az epigramma szövegének fölfedezésével, pontosításával, kiadásával, a szerző megsejtésével, alkotói jelentőségének hangsúlyozásával; azonban a mű alkotójának kétségtelen azonosítása már a következő évszázadra maradt.^{3 4}

VII.

Ábel Jenő és Barabás Miklósé az érdem, hogy végre azonosították az addig legfeljebb csak gyanított epigramma szerzőjét Megyericssei Jánossal.^{3 5} Barabás megkísérli a szöveghagyományozódás ágas-bogas útját is követni, azonban csak részeredményekig jut el: „A XVIII. század második felében egy Janus Pannonius modorában írt disztichon vált a magyar irodalomban ismeretessé . . . Az elmúlt két évszázadban többen is foglalkoztak írónk közül a költeménnyel, de anélkül, hogy a szerző nevét és állását fedő homály eloszlátásában csak egy adattal is hozzájárulhattak volna.”^{3 6} Barabás tudomása szerint a sírvers hűs sorát először Bod Péter ismerte meg és közölte *Hungarus Tymbaules* (1764) című munkájában, majd Kaprinai István követte 1771-ben. Kaprinai azonban csak Bod szövegét nyomtatja le újra némi kommentárral. Ezzel ki is merült Barabás szövegbázisa (legalábbis a XVIII. századból!): „Több íróról nem tudunk, aki munkájában a síriralattal s annak szerzőjével bővebben foglalkozott volna. Pedig, hogy az említettekén kívül mások is ismerték a feliratot, az a disztichon mellett a szerző nevére,

Post tria cum cervix redivivum secula vatem,
Mnemonidas primus patri quandoque ad undas
Ex Helicone forex qui deducturus ad undas . . .
Ut quantum Jano Dravus gaudebat alumno
Te quoque tanto alter Janus maxaret honore . . .”

A Janus-hatás és motívumainak fölhasználása nyilvánvaló. 1779-ben Teleki József születésnapjára ír verses köszöntőt, benne ugyancsak Janus-allúziót találunk:

„Si pater ille senex, Italos qui primus ad oras,
Ennius, Aonio deduxit vertice Musas.”

(*Un Natalem* III. S.R.C. Comitibus Josephi Teleki, Anno 1779.) Írja ezt ugyanabban az évben, amikor a *Speculum Parentis* . . .-t! A kézirat a MTA Kézirattárában található, jelzete: Ms. 1393. *Carmina ex-qualia et paucula quaedam alius argumenti* címmel. A kéziratra Keserű Bálint közvetítésével Ritoókné Szalay Ágnes hívta föl a figyelmemet, amit ezúton köszönök meg.

^{3 4}Verestőitől Kovásznaig a parentálók olyannyira gyakorlatot alakítottak ki, hogy a XVIII. század végén, XIX. elején a Teleki-család tagjainak temetésére írott búcsúztatókban egyre-másra fölbukkan a genealógia, s a család díszeit méltatva szólnak Janusról, Garázda Péterről, s idézik a Megyericssei-epigramma sorait. Így járt el 1797-ben Teleki József búcsúztatásán ROZGONYI József, *Drágálátos részekből összeállított Ditsőség Koronája* . . . Pesten, Trattner János betűivel, 1797. 23.) című művével, 1822-ben Teleki Sámuel búcsúztatásán Zilahi József. (*Oszlop Ember Rövid beszédben lerajzolva* . . . Nagyváradon, Tichy János betűivel, 1822. 12–13.) Rozgonyi és Zilahi már az utrechti Janus-kiadásból idézi a családfát és az epigrammát is. Nem állott módunkban, hogy a népes Teleki-család minden tagja fölött tartott búcsúztatót áttanulmányozzunk, az átnézett három tucatnyi azonban valószínűsíti, hogy a többiben is megbújhat olyan adalék, amely még pontosabbá tenné humanista költőink XVIII. századi emlékeztetének megismerését.

^{3 5}ÁBEL Eugen. *Johannes Mezerzius, der Begründer der dazischen Epigraphik*. Ung. Revue 1883, 373–383. BARABÁS Miklós, *Megyericssei János kolozsi főesperes*, Erd. Muz. 1907. 111–131.

^{3 6}Uo. 112.

társadalmi állására és életkorára nézve legteljesebb Teleki-féle szöveg variánsaiból is megállapítható. erre mutatnak különben a Janus Pannonius utrechti kiadásának az epitáfiumra vonatkozólag idézett szavai is, melyek szerint az *passim apud scriptores . . . extat.*³⁷ 7

Mikó Árpád legújabbban még szélesebbre bővítette szövegbázisát, számos értékes, új megállapításra jutott, mivel azonban nincs tudomása a Verestói–Tsepregi Turkovics–Husztii–Kovácsnai (1779) szöveg-hagyományról, véleménye néhol korrekcióra szorul. Mindenekelőtt summázó összegezése kíván módosítást: „Mint költőnek, még a nevét is elfeledték . . .”³⁸ Számba veszi az epigrammáról készült másolatokat, amelyek a kialakuló szöveg-hagyományt – szerinte – meghatározták. Szamosközy, Vett és Fasching mellett beszél egy negyedik szövegvariánsról: „Valószínű azonban, hogy létezett még egy negyedik szövegvariáns is, a Bod Péteré, és ez, mind között a legrövidebb terjedt el a legjobban, megjelent többször is, s a nyomtatott változatokon kívül három XVIII. századi másolatáról is tudunk . . . Teleki Sámuel aztán elsősorban Fasching szövegére támaszkodott az Opuscula szerkesztésekor, de ismerte a másik, az elterjedtebb verziót is. Ez a szövegkiadás érvényben maradt egészen 1907-ig . . . amikor Szamosközy följegyzését publikálták.”³⁹

Az eddigiekből világosan kiderült, hogy a legrövidebb szövegváltozat Verestóiékhoz köthető, de az is, hogy háromszor kinyomtatva 1749-ig épp annyiszor kapott publicitást, mint a Bod-hagyomány. Ugyanígy nyilvánvaló az is, hogy az Opuscula kibocsátásakor Kovácsnai végezte a filológusmunkát.

Gondolatmenetünk végére érve a megtett út alapján annyit megállapíthatunk, hogy a XVIII. század nem is jelentett olyan mélypontot humanista költészetünk emlékezetének őrzésében, mint eddig azt sejtettük. Megyericseihez pedig éppen eléggé kegyes volt.

Imre Mihály

³⁷Uo. 114.

³⁸MIKÓ, 54.

³⁹Uo. 55. Tóth István műfordításában így hangzik Megyericsei epigrammája:

„Ha nem emészt az Irigység, és más hírve nem bánt,
nézd e nyugodt betűket s kőbe faragva e dalt:
hárman lettünk híres költők rokoni vérből,
merre a Dráva vize öntözi Pannoniát.
első volt Janus, ki először hozta hazánkba
a gyönyörű Helikon zöld koszorús szüzeit.
Másik költő volt a Garázda család fia, Péter,
ki hazahozta utóbb a dalos Aoniát.
Végül is én, az utolsó költő rokoni nemből,
jöttem a Pieridák harmadik éke gyanánt.
Esztergom fala közt áll Péter sírköve; Jánost
főpapi székhelye: Pécs őrzi a sír fenekén.
Hogyha a sors úgy engedi, csontjaimat ide ássák;
Hogyha nem, egyre megyen: bárhol is lesz a gödör.
Majd ha repül aranyos egekig, szabadulva a lelkem,
nem veszi semmibe sem már a kihűlt tagokat.
S könnyen visszarepül oda, honnan a földre leszállott.
S föld lesz újra a test; az, ami volt legelőbb.
Csak a halálban nyer nyugodalmat bizton a szellem,
s romló testnek a sír ad csak örök nyugovást.
Meg ne ítélj, hogy a dalt elnyújtván, hosszúra véstem,
idegen emberekért írtam ilyen sorokat.”